

KONCEPTY PRIESTOROVEJ DISTRIBÚCIE EKONOMICKÝCH AKTIVÍT VO SVETLE SÚČASNÝCH PRÍSTUPOV EKONOMICKEJ GEOGRAFIE

Jaroslav Rusnák, Filip Lehocký*

* Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, rusnak@fns.uniba.sk, lehocky@fns.uniba.sk

Concepts of spatial distribution of economic activities in the context of the present approaches applied by economic geography

This paper contains the economic and geographical view on space, concentration, specialization and diversification in relation to economic growth. The economic approach deals with the sources and causes of agglomeration economies. However, the questions of cultural and social diversity and proximity are purely geographical. Whilst the process of concentration and specialization is predominantly concerned with the new trade theory and the new economic geography, the process of diversification is related to evolutionary economic geography and the institutional approach to economic geography. We try to explore and discuss some contradictions and common features in the study of economies of agglomeration in terms of specialization and diversification.

Key words: economic geography, agglomeration, specialisation, diversification, concentration, new economic geography

ÚVOD

Pri objasňovaní „záhad“ nerovnomerného regionálneho rozvoja sa ekonomickým geografovi ponúkajú dva argumenty. Prvý tvrdí, že ekonomický rast má tendenciu koncentrovať sa vo vybraných miestach, pretože vyplýva z rozdielov vo vybavení produkčnými faktormi. Z tohto dôvodu sa regióny špecializujú v určitom odvetví ekonomiky. Druhý posúva do popredia záujmy ekonomických aktérov. Ekonomický rast existuje v dôsledku trhových interakcií, ktoré generujú dodatočné aglomeračné efekty (externality). Súčasné prístupy a koncepty skúmajúce vzťah priestorovej distribúcie ekonomických aktivít a ekonomickej výkonnosti regiónov zdôrazňujú nielen určitý stupeň príbuznosti, ale aj nevyhnutný aspekt rozmanitosti. Pozornosť sa postupne preniesla zo štúdia koncentrácie a špecializácie k analýze aglomerácie a diverzifikácie. Rovnako sa uskutočnil posun vo vnímaní priestorovej dynamiky a organizácie globálnej ekonomiky, ktorej sa celkom prirodzene pripisujú emergentné a evolučné vlastnosti, nelineárna dynamika a sieťové usporiadanie.

Cieľom príspevku je prediskutovať a zhodnotiť význam konceptov priestorovej distribúcie ekonomických aktivít vo svetle súčasných prístupov ekonomickej geografie. Poukážeme na kontinuitu výskumu geografickej koncentrácie, regionálnej špecializácie, ekonomickej aglomerácie a diverzifikácie vo vzťahu k problémom regionálneho rozvoja a ekonomického rastu a naznačíme perspektívy ďalšieho smerovania. Prevažne rešeršný charakter príspevku dopĺňajú konkrétne empirické príklady, ktoré ukazujú, že všeobecné zákonitosti neplatia vždy a všade.

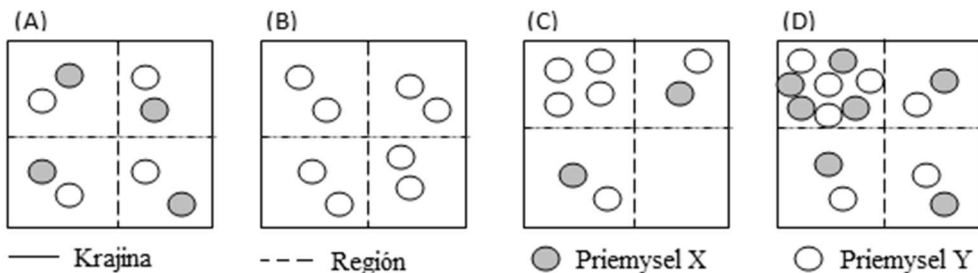
Práca pozostáva zo šiestich častí. Prvá sa venuje identifikácii spoločných a odlišných čít konceptov priestorovej distribúcie ekonomických aktivít. V druhej časti predstavíme metodologické problémy spojené s meraním koncentrácie, špecializácie a diverzifikácie. V tretej priblížime vývoj názorov na priestor v ekonomických vedách. Tradičným ekonomickým teóriám zaoberajúcim sa špecializáciou a koncentraciou sa venujeme vo štvrtnej časti. Následne ukážeme prínos novej ekonomickej geografie k výskumu priestorovej koncentrácie, regionálnej špecializácie a aglomerácie. V poslednej časti diskutujeme vzťah špecializácie a diverzifikácie v kontexte lokalizačných a urbanizačných výhod a regionálneho ekonomického rastu.

TERMÍNY KONCENTRÁCIA, ŠPECIALIZÁCIA, AGLOMERÁCIA A DIVERZIFIKÁCIA

Definície špecializácie a koncentrácie sú založené na hodnotení rovnakej hospodárskej štruktúry, čo znamená, že odrážajú rovnakú realitu (Aiginger a Davies 2004), ale z rôznych aspektov (Brakman et al. 2009). Kým geografická koncentrácia podáva informáciu o priestorovej distribúcii vybraného hospodárskeho odvetvia, regionálna špecializácia odráža skladbu odvetvovej štruktúry ekonomiky v konkrétnom regióne. Vysoko koncentrované odvetvie má zastúpenie v malom počte regiónov a naopak, nízka hodnota koncentrácie predpokladá rovnomernejšiu distribúciu odvetvia naprieč sledovanými regiónmi. Región je považovaný za vysoko špecializovaný, ak v ekonomike regiónu dominuje malý počet odvetví (vysoký podiel zamestnanosti konkrétneho odvetvia) a naopak (obr. 1, časť B ukazuje, že celá krajina sa špecializuje na priemysel Y, a obr. 1, časť C znázorňuje, že región sa špecializuje na priemysel Y).

Zdá sa, že aglomerácia predstavuje podobnú formu priestorového usporiadania ako koncentrácia. Oba termíny súvisia s otázkou lokalizácie ekonomických aktivít (Brakman et al. 2009). Ak je priestorová distribúcia konkrétnej časti ekonomiky rozložená nerovnomerne, stupeň koncentrácie a aglomerácie rastie. Brühlhart (1998) upozorňuje na podstatnú odlišnosť: kým koncentrácia je výsledok lokalizácie konkrétneho odvetvia, aglomerácia predstavuje efekty, ktoré plynú z lokalizačného správania širšieho spektra lokalizovaných ekonomických aktivít (viac ako jedného odvetvia) v priestore. Dôležitým zdrojom aglomerácie (aglomeračných výhod) je vzájomná blízkosť meraná nielen fyzickou vzdialenosťou a nákladovými funkciami (Glaeser 2010), ale aj inými nepriestorovými dimenziami (Boschma 2005).

Obrázok 1, časť D vypovedá o existencii aglomerácie, pretože v určitom regióne sa sústreďuje súbor rôznych ekonomických činností. Aglomerácia vyjadruje mieru kvality a komplexity ekonomiky v priestore, kým koncentrácia mieru kvantity určitej časti ekonomiky v priestore. Geografická koncentrácia sa môže objaviť aj bez aglomerácie (obr. 1, časť C ukazuje, že priemysel Y je priestorovo koncentrovaný, pretože jeho väčšia časť sa sústreďuje v jednom regióne). Situáciu na obr. 1, časť D možno chápať aj ako diverzifikáciu regionálnej ekonomiky. Súbor viacerých, ale odlišných ekonomických odvetví v regionálnom priereze sa nazýva diverzifikácia. Na rozdiel od aglomerácie, diverzifikácia nešpecifikuje efekty interakcií (napr. dopravné náklady) medzi zúčastnenými ekonomickými aktérmi. Diverzifikácia sa potom považuje za protiklad špecializácie. Naopak, obr. 1, časť A ukazuje, že v krajine a ani v regióne neprevláda žiadny z uvedených priestorových procesov.

Obr. 1. Koncentrácia, špecializácia, aglomerácia a diverzifikácia

Zdroj: Brakman et al. (2009), upravené autormi.

NEKOĽKO POZNÁMOK K METODOLÓGII VÝSKUMU KONCENTRÁCIE, ŠPECIALIZÁCIE A DIVERZIFIKÁCIE

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že geografická koncentrácia a regionálna špecializácia predstavujú dve strany tej istej mince (Aiginger a Davies 2004). Empirické pozorovania s meraním koncentrácie a špecializácie sú plné rozporov. Európske skúsenosti hovoria, že kým špecializácia priemyslu narastá, koncentrácia stagnuje, resp. klesá (Midelfart-Knarvik et al. 2003). Ak uvažujeme o stupni technologickej náročnosti odvetvia, tak priestorovo koncentrované sú ťažobné odvetvia viazané na prírodné zdroje a iné výrobné odvetvia a služby, ktoré nemusia nutne využívať výnosy z rozsahu a zaznamenávajú nižšiu koncentráciu, pretože sú viazané na lokálny dopyt (Ezcurra et al. 2006). V prípade celej ekonomiky zasa špecializácia klesá a koncentrácia stagnuje (Hallet 2000). Iné príklady hovoria, že lokalizácia priemyslu má tendenciu koncentrovať sa viac v rámci krajiny ako medzi krajinami (Brühlhart 1998).

Trendy oboch procesov sa líšia v závislosti od vyspelosti a zapojenia národných ekonomík v rámci globálnej ekonomiky, historických a geografických súvislostí, podielu priemyselnej výroby a stupňa technologickej náročnosti priemyselných odvetví. V zhode so Ženkom et al. (2014, p. 164) tvrdíme, že poznatky z empirických pozorovaní americkej alebo západoeurópskeho ekonomiky nemôžu byť nekriticky aplikované na špecifický kontext postsocialistických krajín. Niektoré prístupy ekonomickej geografie sú pre krajiny strednej a východnej Európy irelevantné. Iná skupina autorov (Hallet 2000, Dewhurst a McCann 2007 a Beaudry a Schiffauerova 2009) ukazuje, že nesúlad výsledkov vyplýva z metodologických aspektov: 1) stupňa agregácie ekonomických činností, 2) stupňa technologickej náročnosti sektorov, 3) priestorovej mierky, 4) časového rozsahu výskumu, 5) typu premennej a zdrojovej databázy a 6) spôsobu merania a metódy.

Výskum autorov Beaudry a Schiffauerova (2009) naznačuje, že v niektorých prípadoch platia isté zákonitosti. V prípade hodnotenia stupňa agregácie ekonomických činností platí, že čím viac analyzujeme detailnejšiu úroveň klasifikácie ekonomických činností, tým budú výsledky našich pozorovaní vykazovať diverzifikovanejšiu štruktúru regionálnej ekonomiky a naopak, ak bude sledovať agregovanejšiu štruktúru ekonomických aktivít, tak zistíme pri tej istej ekonomickej štruktúre špecializovanejšiu regionálnu ekonomiku.

V druhom prípade hľadali súvislosti medzi mierou špecializácie, resp. diverzifikácie a stupňom technologickej náročnosti odvetví. Ich porovnávacia štúdia potvrdila, že kým špecializované regióny sa rozvíjajú v sektoroch s nízkou technologicou náročnosťou, diverzifikované regióny zasa v sektoroch s vyššou technologicou náročnosťou.

Podobne závery vyplynuli vzhľadom na veľkosť geografických jednotiek. Autori zistili, že efekty špecializácie a diverzifikácie sú významnejšie, ak analyzujeme malé geografické jednotky. V kontexte amerických štátov je špecializácia zreteľnejšia na úrovni štátov a provincií (regiónov) ako na úrovni urbánnych systémov MSA (metropolitan statistical areas – štatistických metropolitných území), kde sa ukazuje významný efekt diverzifikácie. Dewhurst a McCann (2007) na príklade regionálnej špecializácie britských regiónov odhalili inú závislosť. Zistili, že s klesajúcou veľkosťou územia (rozlohou) priemerné hodnoty indexu špecializácie rastú, pretože v malej územnej jednotke môže pôsobiť len obmedzený počet odvetví. Predpokladá sa, že populačne malé mestá budú špecializovanejšie ako populačne väčšie mestá.

Z uvedeného vyplýva, že nájdenie optimálnej úrovne agregácie je esenciálnou záležitosťou výskumu. Ako uvádzajú Beaudry a Schiffauerova (2009, p. 327), riešením týchto metodologických problémov je používanie strednej úrovne klasifikácie ekonomických činností v kombinácii so stredne veľkými geografickými jednotkami (v prípade Slovenska funkčných mestských regiónov).

PRIESTOR, GEOGRAFIA A EKONÓMIA

Idealizovanie priestoru má pôvod v newtonovskej fyzike, ktorá priestor chápe ako: 1) nemenný a večný bez ohľadu na aktivity odohrávajúce sa v ňom a 2) definovaný objektmi, ktoré sa navzájom priťahujú (Corpataux a Crevoisier 2007). Často sa hovorilo o geometrickom alebo vektorovom priestore, ktorý je reprezentovaný nekonečným počtom bodov.

V snahe zjednodušiť zložitú ekonomickú realitu využívajú ekonómovia východiskové predpoklady. Neoklasická ekonómia pracuje s tromi základnými predpokladmi (Beinhocker 2006): 1) dokonalá konkurencia 2) klesajúce, resp. konštantné výnosy z rozsahu (výstupy rastú pomalším tempom ako vstupy) a 3) klesajúca marginálna užitočnosť (miera užitočnosti tovarov klesá s ich zvyšujúcim sa množstvom). V dokonalej konkurencii sa uvažuje s homogénnymi tovarmi, rovnakým spotrebným správaním, rovnakou kúpnu silou, rovnakým prístupom k trhu, racionalitou ekonomických aktérov a dokonalými informáciami (Sheppard 2000).

Aj keď Walrasova teória všeobecnej rovnováhy vychádzala z newtonovskej mechaniky, priestorovou ani časovou dimenziou sa explicitne nezaoberala. (Trhový) priestor je redukovaný do jedného bodu, čo znamená, že neexistujú oddelené priestory medzi miestami výroby a spotreby (Corpataux a Crevoisier 2007). Inak povedané, (trhová) konkurencia sa odohráva medzi ekonomickými aktérmi v rámci miest, nie medzi miestami, čím sa odstránili (priestorové) bariéry, ktoré bránili dokonalej konkurencii (Sheppard 2000). Nepriestorovosť je tu daná a priori, pretože spotrebitelia a zdroje sa považujú za nemobilné a priestorovo rovnomerne rozmiestnené. Náklady na dopravu sú v každom smere rovnaké, úmerne vzdialenosti.

Rozdielne je aj chápanie rovnovážneho stavu. Z fyzikálneho hľadiska rovnováha nastane z interakcií objektov pohybujúcich sa vo vnútri časopriestorového systé-

mu pomocou vzťahu vzdialenosti a veľkosti (gravitačná sila). Namiesto toho je rovnováha v neoklasickej ekonómii nahradená vzťahom ceny a množstva. Môžeme konštatovať, že lokálne trhy sú redukované do jedného bodu, v ktorom prebiehajú ekonomické interakcie riadené trhovým mechanizmom dopytu a ponuky, pričom ekonomickí aktéri nedokážu meniť kvalitu priestoru.

Z uvedeného vyplýva, že neoklasická ekonómia berie do úvahy homogénny priestor, ktorý musí mať konečný počet lokalizácií (v zmysle regiónov) a spĺňať dve vlastnosti (Ottaviano a Thisse 2001): produkcia je v každom regióne rovnaká a spotrebiteľské správanie je v každom regióne rovnaké. Fujita a Thisse (2009, p. 110) tvrdia, že homogenita priestoru znamená, že ak všetky lokality majú rovnaké ceny a rovnakú štruktúru produktov, potom na výbere lokality nezáleží. Spotrebiteľia žijú v jednom mieste s producentmi, resp. kupujú tovary od najbližších producentov. Christaller vo svojej teórii centrálnych miest tento maximálny trhový rozsah definoval ako maximálnu fyzickú vzdialenosť, ktorú spotrebiteľia akceptujú z hľadiska dopravných nákladov a pridal aj požiadavku minimálneho trhového rozsahu, ktorá súvisela s minimálnou populačnou veľkosťou nevyhnutnou na to, aby bol daný región životaschopný a rentabilný (Christaller 1933).

Na druhej strane, v dôsledku existencie dopravných nákladov budú producenti chránení pred konkurenciou zvonka, čím získavajú monopolnú pozíciu na lokálnom trhu. Znamená to, že predpoklad dokonalej konkurencie vytvára dokonale deliteľný priestor, v ktorom dopravné náklady nemajú význam. Regióny sú z hľadiska ponuky a dopytu v rovnováhe a ekonomicky sebestačné. Pre tieto dôvody neoklasická teória nepovažovala za nutné endogenizovať vlastnosti priestoru do modelov všeobecnej rovnováhy (Krugman 1998).

Talianka ekonómka Capello (2009, p. 35 – 37) uvádza, že priestor vo vzťahu k ekonomickým teóriám hral do polovice 20. storočia dve úlohy. Predstavoval fyzickú bariéru obmedzujúcu rozvoj ekonomických činností vyjadrenú vzdialenosťou (dopravnými nákladmi) medzi miestami vstupov a výstupov a bol plochou, deliteľnou do veľkého, ale konečného počtu zväčša administratívnych jednotiek.

V druhej polovici 20. storočia sa ekonómom podarilo zapracovať vlastnosti priestoru do ekonomie hlavného prúdu premenou metodológie ekonomickej vedy a uznaním nových predpokladov. Laureáti Nobelovej ceny za ekonómiu Hicks, Arrow a Debreu tvrdili, že tovar už nie je definovaný len svojimi fyzickými vlastnosťami, ale závisí aj od miesta a času, v ktorom sa vyrába. Rovnaké tovary obchodovateľné na rôznych miestach sú prezentované ako rôzne tovary – substitúty. Výber miesta sa stáva súčasťou výberu tovaru (Ottaviano a Thisse 2004).

Úsilie zahrnúť vlastnosti priestoru do ekonomických modelov rozvíjala novovznikajúca priestorová platforma v ekonómii – regionálna veda. Fujita (1999, p. 374 – 375) spomína, že Isardova práca (Isard 1956) bola originálnym počínom prehodnocujúcim význam priestoru v ekonómii hlavného prúdu. Tvrdí, že vtedajšia prevládajúca paradigma všeobecnej rovnováhy bola civilizácie a formálne zastaraná a Isardove spôsoby vysvetľovania priestorovej štruktúry ekonomiky boli natoľko exaktné, že umožnili modelovať predpoklady monopolistickej konkurencie, existenciu dopravných nákladov, aj keď v tom čase nemali v ekonómii hlavného prúdu miesto.

Vlastnosti priestoru sa začali spájať so vzdialenosťou a dopravnými nákladmi. Starrett (1978) si uvedomil, že v ekonomickom systéme preprava niektorých tovarov medzi niektorými miestami zdrojov, (medzi)výroby a spotreby je nevyhnutná a

generuje dopravné náklady. Teoréma priestorovej nemožnosti poskytla významné implikácie v tom zmysle, že dokonalá konkurencia nie je zlučiteľná s dopravnými nákladmi (Fujita a Thisse 2009). Inak povedané, ak ekonomická realita nie je dokonale deliteľná, tak majú dopravné náklady význam.

V tomto kontexte Krugman (1998, p. 164) hovorí o štyroch fázach vývoja ekonomického myslenia vo vzťahu k priestoru, ktoré sa uskutočnili v druhej polovici 20. storočia: 1) nová organizácia priemyslu – vertikálna dezintegrácia firiem a výroba medziproduktov, 2) nová teória obchodu, 3) nová teória rastu a 4) nová ekonomická geografia. Ako tvrdí sám autor, práve posledná etapa mala rozhodujúci vplyv na rekonceptualizáciu priestoru v ekonómii, keď sa do modelov ekonómie hlavného prúdu podarilo zahrnúť nedokonalú konkurenciu, efekty rastúcich výnosov a dopravné náklady.

Ešte krátka poznámka k pojmom priestor a geografia¹. Fujita a Thisse (2013, p. 18) pri vysvetľovaní vzniku aglomeračných ekonomík preferujú pojem priestor pred geografiou. Pod geografiou rozumejú fyzický priestor (geografický determinizmus), ktorý možno v zmysle prác Cronona (1991) a Diamonda (1997) stotožniť s označením prvá príroda (first nature), ktorá predstavuje exogénne faktory rozvoja a primárnu diferenciaciu prírodného prostredia (geografická poloha, rozloženie pevnín, nadmorská výška, prístup k moru alebo vzdialenosť od rovníka). Druhá príroda (second nature) je produkt aktívneho pôsobenia ekonomických aktérov a ich interakcií v priestore. Práve koncept druhej prírody, ktorý je endogénnej povahy, umožňuje lepšie vysvetliť vznik veľkých aglomeračných ekonomík a obchodné toky. Navyše termín geografia v americkej literatúre vychádza z kontextu a v ekonomických vedách vyjadruje tú časť priestoru, v ktorej sa ekonomické aktivity odohrávajú. Rodríguez-Pose (2011, p. 347 – 348) tvrdí, že geografi začínajú zabúdať na význam fyzických vzdialeností, keďže pozornosť obracajú na relačný priestor a sieťové koncepcie a možno aj s trochou nadhľadu hovorí, že ekonómovia sa snažia stať geografmi a geografi niekým iným.

Celkovo možno podľa Thisseho a Wallisera (1998) hovoriť o piatich podobách priestoru vo vzťahu k ekonómii hlavného prúdu, ktoré vyplývajú z nedostatočného metodologického rozpracovania: 1) médium pre teóriu obchodu, 2) lokalizácia aktivít, 3) vlastnosť ekonomických produktov, 4) efekt blízkosti a 5) vzácny zdroj.

PŔVODNÉ EKONOMICKÉ TEÓRIE A VÝSKUM KONCENTRÁCIE A ŠPECIALIZÁCIE

V druhej polovici 18. storočia rozvinula klasická ekonómia teóriu medzinárodného obchodu, ktorá vychádza zo základov absolútnych výhod. Podľa A. Smitha krajiny využívajú prirodzené výhody pri produkcii určitého tovaru a špecializujú sa na výrobu tých produktov, ktoré vyprodukujú s nižšími absolútnymi nákladmi v porovnaní s inými krajinami (Lisý et al. 2003). Teória komparatívnych výhod D. Ricarda zo začiatku 19. storočia rozširuje pôvodnú teóriu absolútnych výhod a tvrdí, že medzinárodný obchod môže byť ekonomicky výhodný pre všetky krajiny bez ohľadu na rozdiely v ekonomickej vyspelosti. Región sa špecializuje na produkciu a export toho tovaru, ktorý je schopný v porovnaní s inými regiónmi produkovať lacnejšie. Východiskovým bodom komparatívnych výhod sa stali tzv. náklady obe-

¹ Na tomto mieste chceme poďakovať jednému z recenzentov za objasnenie termínov priestor a geografia v kontexte ekonomických vied.

tovaných príležitostí, ktoré hovoria, že každá krajina v snahe produkovať tovar lacnejšie presúva časť pracovnej sily do odvetvia s nižšími nákladmi (Buček et al. 2010).

Pokus o zasadenie geografických podmienok do medzinárodného obchodu ukázali švédski ekonómovia Heckscher a Ohlin. Výhodiskovým bodom pre medzinárodný obchod nie sú rozdiely len vo veľkosti krajín a cene práce, ale aj rozdiely vo vybavenosti a v zásobe produkčných faktorov (Ohlin 1933). Na rozdiel od klasickej teórie obchodu sa predpokladá, že nielen prírodné zdroje, ale aj produkčné faktory sú v priestore nerovnomerne distribuované, a preto je potrebné brať do úvahy určitú heterogenitu priestoru (Brakman et al. 2009). Regióny sa špecializujú na výrobu a export tých tovarov, pre ktoré nájdu na lokálnom trhu relatívne lacné a bohato zastúpené produkčné faktory. Rozvinuté krajiny exportujú kapitálovo náročné tovary, kým menej rozvinuté krajiny sa zameriavajú na výrobu tovarov v pracovne náročných odvetviach (Buček et al. 2010).

Nakoniec nová teória obchodu hovorí, že medzinárodný obchod prebieha bez ohľadu na poznatky teórie komparatívnych výhod. Po druhej svetovej vojne bolo empiricky dokázané, že medzinárodný obchod sa odohráva medzi krajinami s rovnakou ekonomickou vyspelosťou a s podobnými produkčnými faktormi. Obchod medzi odvetviami bol nahradený obchodom v rámci odvetvia (Brakman et al. 2009).

Predchádzajúce predpoklady dokonalých trhov, konštantných výnosov z rozsahu a určitej homogénnej spotreby boli v novej teórii obchodu nahradené realističnejšími predpokladmi nedokonalkej (monopolistickej) konkurencie a rastúcich výnosov z rozsahu a diverzity produktov, ktoré uspokojujú rozmanité preferencie spotrebiteľov (Dixit a Stiglitz 1977).

Kľúčovým predpokladom novej teórie obchodu je kombinácia rastúcich výnosov z rozsahu na úrovni firmy a variabilita spotrebného správania – monopolistická konkurencia (Krugman 1979). Následne sa uvažovalo o vzťahu dopravných nákladov a rastúcich výnosov z rozsahu.

Druhá skupina teórií sa zameriava na vysvetlenie lokalizácie ekonomických aktivít v priestore. Hlavnou úlohou lokalizačných teórií bolo identifikovať faktory, ktoré firmy zvažujú pri výbere lokality. Minimalizácia dopravných nákladov firmami vo vzťahu k priestoru tu vystupuje v dvoch rovinách: 1) náklady na výrobu odvíjajúce sa od vzdialenosti k miestam vstupov a 2) náklady na dopravu k spotrebiteľom.

Podľa viacerých autorov (Krugman 1995, McCann a Sheppard 2003 a Thisse 2010) možno rozlíšiť štyri generácie lokalizačných teórií. Prvá lokalizačná teória, známa ako von Thünenova teória využitia zeme, uvažovala náklady plynúce z lokalizácie poľnohospodárskych produktov. Ako elementárna podmienka druhej generácie lokalizačných teórií vystupuje faktor vzdialenosti v kontexte lokalizácie priemyselných firiem, ktorou sa zaoberal Weber s cieľom nájsť ideálny stav rovnováhy z hľadiska dopravných nákladov medzi miestami vstupov a výstupov (Weber 1909). Pri vysvetľovaní lokalizácie ťažkého priemyslu zohrávala hlavnú úlohu minimalizácia prepravných vzdialeností vzhľadom na miesta vstupov. Na tento typ lokalizačnej teórie nadviazala teória centrálnych miest (Christaller 1933) a priestorovej organizácie ekonomiky (Lösch 1940).

Marshall (1920) sa zaoberal lokalizačnými faktormi, ktoré vyplývajú z lokalizácie iných firiem. Hlavným motívom firiem je opäť redukcia nákladov, ktoré firmy

dosahujú nielen vnútornými, ale aj vonkajšími úsporami. Z priestorového hľadiska dochádza ku koncentrácii firiem v konkrétnom odvetví využívaním vonkajších aglomeračných výhod: 1) lokálna zásoba kvalifikovanej pracovnej sily, 2) sieť špecializovaných lokálnych dodávateľov a 3) šírenie informácií a znalostí. Nakoniec, Hotellingova konkurencia firiem v priestore je pokusom o vysvetlenie priestorovej konkurencie (Hotelling 1929). Zmena polohy v priestore sa tu stáva faktorom ovplyvňujúcim veľkosť trhu.

Ako tvrdia McCann a Sheppard (2003, p. 653) tradičné lokalizačné teórie vysvetľujú lokalizáciu ekonomických aktivít v priestore, ale už neponúkajú vysvetlenie, prečo sa niektoré ekonomické aktivity zoskupujú a iné nie. Objavenie sa priemyselných a urbánnych aglomerácií považujú za lokalizačný problém daný topografickými vlastnosťami priestoru. Dedičstvo lokalizačných teórií sa odráža v piatich záveroch, ktoré sú veľmi podobné tvrdeniam v novej ekonomickej geografii (Ottaviano a Thisse 2004, p. 2576): 1) ekonomický priestor je výsledným kompromisom medzi rastúcimi výnosmi a rôznym typom nákladov na mobilitu, 2) cenová konkurencia, dopravné náklady a ceny pozemkov podporujú disperziu produkcie a spotreby, 3) firmy majú tendenciu sa zoskupovať vo väčších regiónoch, kde môžu predávať rôzne produkty, 4) mestá poskytujú širokú paletu konečných produktov a špecializovaný pracovný trh a sú tak atraktívne pre spotrebiteľov a producentov a 5) aglomerácie sú výsledkom kumulatívneho procesu zahŕňajúceho stranu ponuky i dopytu. Niektoré spoločné a rozdielne črty tradičných ekonomických teórií prezentuje tab. 1.

Tab. 1. Tradičné ekonomické teórie k výskumu koncentrácie a špecializácie

	<i>Neoklasická teória obchodu</i>	<i>Lokalizačné teórie a aglomeračné výhody</i>
Hlavní predstavitelia	Smith, Ricardo, Heckscher, Ohlin	von Thünen, Weber, Marshall, Hotelling
Priestor	Prvotná krajina – priestor je diferencovaný nerovnomerným rozložením prírodných zdrojov a pracovnou silou	Homogénna rovina – priestor je večný a nemenný, redukovaný do jedného bodu Dopravné náklady sú v každom smere rovnaké, úmerné vzdialenosti
Mierka	Makroekonomické prístupy	Mikroekonomické prístupy
Argumenty koncentrácie a špecializácie	Absolútne výhody	Dostatok kvalifikovanej pracovnej sily
	Komparatívne výhody	Využívanie spoločnej infraštruktúry a sieť špecializovaných subdodávateľov
	Rozdielna vybavenosť produkčných faktorov	Prelievania znalostí
Predpoklady trhu	Dokonalá konkurencia	
	Konštantné výnosy z rozsahu	
	Homogénne produkty	
	Homo economicus – rovnaké spotrebiteľské správanie	
	Medzinárodná mobilita vylúčená (iba medzi sektormi)	

Zdroj: Brülhart (1998) a Wandel (2009), upravené autormi.

PRÍSPEVOK NOVEJ EKONOMICKEJ GEOGRAFIE K PROCESOM KONCENTRÁCIE A ŠPECIALIZÁCIE

Viacero geografických ekonómov (Krugman 1998, Brakman et al. 2009 a Fujita a Thisse 2009) uvádza, že nová ekonomická geografia balansuje na hrane lokalizačnej teórie, urbánnej a regionálnej ekonómie, pričom najviac spoločných čít má s regionálnou ekonómiou, ktorá sa snaží objasniť nerovnomernú priestorovú koncentráciu ekonomických aktivít.

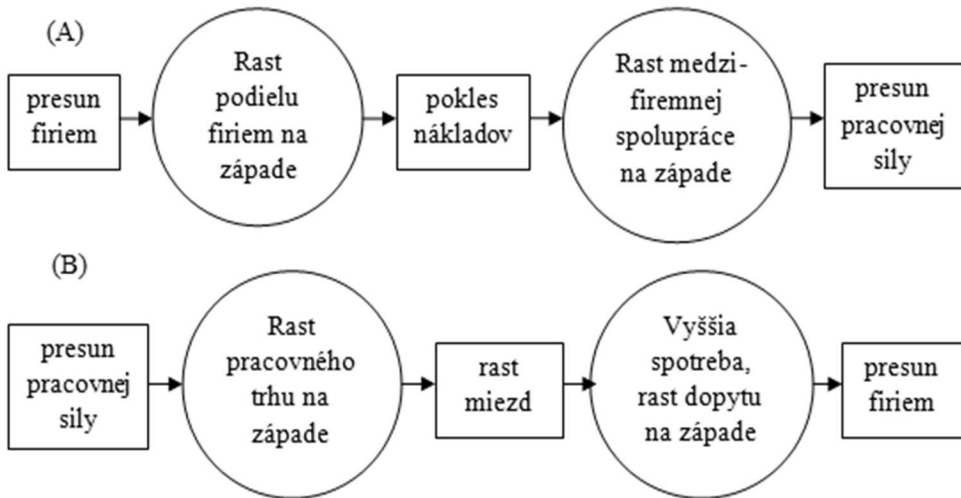
Autori Garretsen a Martin (2010, p. 133) považujú novú ekonomickú geografiu za modifikovanú verziu novej teórie medzinárodného obchodu rozvinutú o predpoklad medziregionálnej mobility. Kým v novej teórii obchodu sa predpokladá, že pracovná sila je mobilná naprieč sektormi, v modeloch novej ekonomickej geografie sa očakáva aj ich priestorová mobilita v sektore priemyslu. Mobilita pracovnej sily tu vystupuje ako funkcia reálnych mzdových rozdielov medzi regiónmi a prúdi z regiónov s nižšími mzdami do regiónov s vyššími.

Dopravné náklady vedú firmy k tomu, aby neprodukovali z viacerých miest, ale z jedného miesta. Ak vychádzame z predpokladu určitej heterogenity priestoru a nerovnomerného rozloženia populačne veľkých trhov, tak sa podľa Krugmana (1980) oplatí produkovať v populačne väčších regiónoch, kde je predpoklad vyššieho dopytu. Tento moment dostatočne veľkého regiónu Krugman nazval efektom domáceho trhu. Fujita a Thisse (2009, p. 113) uvádzajú, že efekt domáceho trhu implikuje určitý stupeň regionálnej špecializácie v oboch regiónoch. Veľký región sa stáva exportérom produktov v rámci jedného sektora (rôzne segmenty od priemyselných, technologických a farmaceutických produktov) a malý región exportuje produkty v inom sektore, ktorý nutne nevyžaduje operovať v režime rastúcich výnosov – poľnohospodárske produkty (Baldwin a Wyplosz 2013, p. 305). Efekt domáceho trhu zároveň generuje určitý stupeň priestorových nerovností v rámci krajiny, pretože väčší trh znamená lepší prístup k trhu, podporuje vstup nových firiem a ponúka spotrebiteľom širšie spektrum produktov, čím sa veľký trh stáva ešte väčším.

Spomínaný kumulatívny, cirkulačno-príčinný mechanizmus popísaný Myrdalom (1957) pôsobí multiplikatívne a vytvára dichotomickú priestorovú štruktúru „jadro – periféria“. Prevládajú centripetálne sily, ktoré vznikajú interakciou troch predpokladov: výnosov z rozsahu, dopravných nákladov a mobility pracovného trhu a firiem. Centrifugálne sily v podobe nedostatku pôdy, vysokej konkurencie alebo aglomeračných (dopravných) nákladov, ktoré vytlačujú niektoré firmy a odvetvia mimo jadrovú zónu, sa objavujú v neskoršej etape formovania miest a regiónov. Celý mechanizmus vzniku aglomerácie znázorňuje obr. 2, kde pôsobia nákladové a dopytové efekty. Obr. 2, časť A znázorňuje nákladové efekty, keď existujúce firmy v jadre (napr. na západe Slovenska) pôsobia ako atraktor pre príchod ďalších firiem. Nákladové (input-output) väzby nabádajú firmy, aby sa lokalizovali v mieste s vyššou koncentráciou firiem. Vďaka intenzívnej medzifiremej spolupráci získavajú firmy výhody plynúce z nižších transakčných a dopravných nákladov. Tieto vstupy v podobe subdodávateľov a špecializovaných služieb (marketing a finančné služby) vyžadujú dostatok kvalifikovanej pracovnej sily.

Na obr. 2, časť B je znázornená situácia dopytových a mzdových efektov. Presun pracovnej sily je podmienený existenciou veľkého počtu firiem. Vyššia medzifiremná konkurencia zabezpečí rast priemerných miezd a podporuje presun pracovnej sily z regiónov s nízkymi mzdami (napr. z východu) do regiónov s vyššími

mzdami (na západ). S týmto presunom sa zároveň premiestni aj časť výdavkov, ktoré obyvatelia vynaložia v mieste, kde pracujú (Baldwin a Wyplosz 2013, p. 304 – 306).

Obr. 2. Cirkulačno-príčinný mechanizmus vzniku aglomerácií

Zdroj: vlastné spracovanie.

Krugman pri objasňovaní tohto mechanizmu využil Scitovskeho (1954) prácu a jeho rozlíšenie peňažných a technologických externalít. Keďže lokalizačné rozhodnutia pracovnej sily závisia od lokalizačných rozhodnutí firiem a naopak, lokalizačné rozhodnutia firiem sledujú mobilitu pracovnej sily, odberatelia prenášajú trhové interakcie na dodávateľov a firmy zasa na domácnosti (spotrebiteľov). Krugman (1991b) tvrdí, že vznik ekonomických aglomerácií je výsledkom pôsobenia peňažných (pekuniárnych) externalít založených na báze nákladových a dopytovo-mzdových efektov. Kým peňažné externality vznikajú z trhových interakcií medzi firmami a domácnosťami, technologické externality sa spájajú s prelievaním poznatkov medzi firmami a stoja pri vzniku priemyselných štruktúr (klastre).

Východiská novej ekonomickej geografie sú z pohľadu geografie a priestoru napriek ich relatívnej endogenizácii obmedzujúce (Garretsen a Martin 2010). Endogenizácia je tu zakomponovaná vo veľkosti trhu, keďže dopyt, ktorý vychádza z vnútra regiónov, sleduje ponuku a naopak. Priestorová ekonomika sa stáva priestorovo závislou, pretože ekonomické aktivity pre rastúce úspory z rozsahu, dopravné náklady a veľkosť trhu sú pripútané k určitej lokalite.

Kritika smeruje nielen k tomu, že model neplatí pre postindustriálne krajiny, ale aj k obmedzujúcemu priestorovému modelu dvoch regiónov, nedoceneniu nehmotných faktorov a slabej empirickej relevancii (Martin 1999, Sunley 2001, Behrens a Thisse 2007 a Krugman 2011). Niektorí autori tvrdia, že nová ekonomická geografia nie je nová, ale len kombinuje staré predpoklady (teóriu lokalizácie, nedokonalú konkurenciu, rastúce výnosy, dopravné náklady, efekt domáceho trhu, kumulatívna príčinnosť) a dáva ich do nového koherentného teoretického a analytického

rámca, ktorý umožňuje prepájanie rôznych predpokladov a modelovanie rôznych priestorových výstupov (Sunley 2001 a Ottaviano a Thisse 2004). Práve túto črtu považujeme za priekopnícku, keď sa pôvodne nemodelovateľné predpoklady navzájom kombinujú a vytvárajú pravdepodobnostné priestorové vzorce pre účely regionálnej politiky.

Tab. 2. Prínos novej ekonomickej geografie

	<i>Pôvodné teórie rovnováhy</i>	<i>Nová ekonomickej geografie</i>
Hlavní predstavitelia	Marshall, Samuelson, Balassa	Krugman, Fujita, Venables a iní
Priestor	Prvotná krajina, homogénna rovina	Druhotná krajina – priestor je výsledkom (vedomých) ľudských aktivít a interakcií, ktoré diferencujú priestor (jadro-periféria)
Mierka	Mikroekonomické a makroekonomické prístupy vystupujú izolovane	Mnoho mikroekonomických rozhodnutí sa prejaví do makropriestorových výstupov
Stav rovnováhy	Jeden rovnovážny stav	Viac rovnovážnych stavov
Argumenty koncentrácie a špecializácie	Absolútne výhody	Peňažné externality
	Komparatívne výhody	Efekt domáceho trhu
	Rozdielna vybavenosť produkčných faktorov	Ekonomická integrácia a liberalizácia obchodu
Predpoklady trhu	Dokonalá konkurencia	Nedokonalá (monopolistická) konkurencia
	Konštantné výnosy z rozsahu	Rastúce výnosy z rozsahu
	Homogénne produkty	Rôzne produkty a ich substitúty
	Homo economicus	Homo satisfaciencis
	Medziregionálna mobilita vylúčená	Mobilita aj medzi sektormi aj medzi regiónmi

Zdroj: Brühlhart (1998) a Wandel (2009), upravené autormi.

ŠPECIALIZÁCIA A DIVERZIFIKÁCIA V KONTEXTE AGLOMERAČNÝCH VÝHOD

V ekonomickej teórii sa aglomeračné výhody štandardne delia na lokalizačné a urbanizačné (Hoover 1936). Na tomto základe Glaeser et al. (1992) rozlišujú: externality plynúce zo špecializácie, ktoré sa vyskytujú medzi firmami v rámci jedného sektora a externality plynúce z diverzity, ktoré vznikajú z interakcií medzi firmami rôznych sektorov. Prvý typ externalít, ktorý vychádza z lokalizačných výhod, bol predstavený v Marshallovej práci (1920) a neskôr sa vďaka formalizovanému zápisu (Arrow 1962 a Romer 1986) stal známym ako Marshall-Arrow-Romer (MAR) externality. Druhý typ externalít vychádza z urbanizačných výhod. Jacobs (1969) tvrdí, že rozrastanie miest je výsledkom rozširovania (štiepenia) ekonomických činností. Tento pohľad zdôrazňuje dostatočné množstvo rozmanitosti potrebné na vytváranie inovačných príležitostí.

Otázka, ktorá sa v ekonomicko-geografických výskumoch často diskutuje, smeruje k tomu, akou mierou sa regionálna špecializácia alebo diverzifikácia podieľa na ekonomickom raste miest a regiónov. Staršie výskumy podporovali tvrdenie, že regióny so špecializovanou štruktúrou ekonomiky rastú rýchlejšie ako menej špecializované, pretože využívajú jednak geografické výhody (primárnu diferenciaciu prírodného prostredia; Ellison a Glaeser 1999) a jednak MAR externality a rastúce výnosy z technológií (Henderson et al. 1995). Susedné firmy s podobným výrobným zameraním sa môžu od seba učiť oveľa rýchlejšie ako tie, ktoré sú lokalizované v geograficky znevýhodnených oblastiach alebo sú technologicky vzdialené.

Henderson (1997) sa zameril na analýzu vzťahu medzi odvetvovou špecializáciou a veľkostnou štruktúrou amerických miest. Dospel k záveru, že stredne veľké mestá (50 – 500 tisíc obyvateľov) majú tendenciu byť viac špecializované vo výrobnom sektore (textil a potravinárstvo) a menej v nových technologicky náročnejších odvetviach (elektrotechnika). Naopak, veľké mestá (nad 500 tisíc obyvateľov) priťahujú nielen technologicky náročné odvetvia, ale aj sektor neobchodovateľných tovarov a služieb (Kemeny a Storper 2015 a Meliciani a Savione 2015). Vo všeobecnosti špecializovanejšie ekonomiky nájdeme v menších mestách (Henderson 1997, Duranton a Puga 2000 a Dewhurst a McCann 2007).

Novšie práce zdôrazňujú väčší význam diverzifikácie pri ekonomickom raste vďaka vyššej rozmanitosti (Frenken et al. 2007 a Asheim et al. 2011). Podľa viacerých autorov (Feldman a Audretsch 1999 a Duranton a Puga 2004) rozmanitosť nájdeme vo vzťahoch medzi zdanlivo nesúvisiacimi ekonomickými odvetvami. Feldman a Audretsch (1999, p. 427) ponúkajú dôkazy o tom, že práve diverzifikácia podporuje inovačnú činnosť. Ekonomická diverzita a určitý stupeň lokálnej konkurencie naprieč komplementárnymi odvetvami majú priaznivý vplyv na kombináciu nových myšlienok a tvorbu inovácií ako v prípade regionálnej špecializácie a lokálneho monopolu. Práve evoluční ekonómovia upriamujú pozornosť na proces obnovy rozmanitosti. Rozhodujúcim aspektom evolúcie trhovo založeného ekonomického prostredia je spotreba. Procesy selekcie likvidujú, resp. skôr absorbujú rozmanitosť, od ktorej evolúcia závisí. Ak nie je táto rozmanitosť doplnená, ak nie je z čoho vyberať, vývoj sa skončí, regióny strácajú konkurenčnú výhodu a ostávajú uzamknuté (Metcalfé et al. 2006).

Holandská škola evolučnej economickej geografie prišla s myšlienkou súvisiacej a nesúvisiacej rozmanitosti. Frenken et al. (2007, p. 688) tvrdia, že kým regionálna rozmanitosť v nesúvisiacich odvetviach rozkladá riziká náhlych dopytových šokov a tlmí nárast nezamestnanosti, súvisiaca rozmanitosť je zdrojom zamestnanosti, ekonomického rastu a podpory prelievania znalostí.

Henderson et al. (1995) uvádzajú, že nové odvetvia môžu ťažiť z Jacobsových externalít rekombináciou technológií a poznatkov z iných odvetví, pričom technologicky staršie odvetvia ťažia z MAR externalít. Diverzifikované mestá sa považujú za inkubátor vzniku nových kreatívnych odvetví a zároveň za „krematórium“ niektorých „dozretých“ odvetví, ktoré vyčerpali svoj inovačný potenciál. Z toho vyplýva, že typy aglomeračných externalít sa líšia v závislosti od fázy životného cyklu priemyselného odvetvia (Martin a Sunley 2006 a Potter a Watts 2011). V zhode s viacerými autormi (napr. Duranton a Puga 2000 a Neffke et al. 2011) tvrdíme, že špecializácia a diverzifikácia existujú vo vzácnnej koexistencii. Niektoré odlišnosti špecializácie a diverzifikácie uvádzame v tab. 3.

Empiricky je dokázané, že vyššia miera zamestnanosti je spojená s existenciou diverzifikovaných miest (Glaeser et al. 1992, Combes et al. 2004 a Frenken et al. 2007) a vyššia miera produktivity alebo vyšší rast miezd sú spojené so špecializovanými mestami (Henderson et al. 1995, Almeida 2007 a Kemeny a Storper 2015).

Významnosť vplyvu špecializácie a diverzifikácie ekonomiky na hospodársku výkonnosť českej regionálnej ekonomiky skúmali Ženka et al. (2015). Autori potvrdzujú, že regionálna závislosť na výrobe je značne spojená s ekonomickou výkonnosťou, no na druhej strane odhalili zraniteľnosť výrobného sektoru počas dopytových šokov (hospodárskej krízy). Ďalej uvádzajú, že regióny s vyšším podielom zamestnanosti vo výrobnom sektore sú špecializovanejšie. Naopak, s klesajúcim podielom zamestnanosti vo výrobnom sektore sa stáva práve diverzifikácia dôležitejšia pre ekonomickú výkonnosť regiónu. Vo vzťahu k veľkosti, populačne veľké regióny sú síce menej závislé na výrobe, ale na druhej strane očakávaná významnosť diverzifikácie sa neprejavuje v plnom rozsahu. Autori tvrdia, že v kontexte českej regionálnej ekonomiky netreba preceňovať optimistické efekty regionálnej diverzifikácie, ktoré sú v rozvinutých krajinách západnej Európy samozrejme (Ženka et al. 2015, p. 76). Preto treba pri uvedených zovšeobecneniach brať ohľadom na to, kde a v akej etape vývoja ekonomiky sa špecializácia a diverzifikácia odohráva.

Tab. 3. Špecializácia a diverzifikácia

	<i>Špecializácia</i>	<i>Diverzifikácia</i>
Ekonomické a geografické prístupy	Mashallove aglomeračné výhody	Inštitucionálne a evolučné prístupy
	Nová ekonomická geografia	
	Klastre	Súvisiaca a nesúvisiaca rozmanitosť
Typ aglomeračných výhod	Lokalizačné	Urbanizačné
Typ externalít	MAR	Jacobsove
Populačná veľkosť	Malé mestá	Veľké mestá
Príspevek k ekonomickému rastu	Produktivita	Zamestnanosť
Prevládajúce odvetvia	Výrobný sektor	Technologicky náročné odvetvia
	Dozreté odvetvia	Nové odvetvia
Prevládajúci prístup	Konkurencia	Kooperácia
Dimenzie blízkosti aktérov	Geografická	Kognitívna
	Organizačná	Sociálna
		Inštitucionálna
Intenzita vzťahov medzi aktérmi	Tesné vzťahy	Voľné vzťahy

Zdroj: vlastné spracovanie.

ZÁVER

Ekonomické činnosti vznikajú a putujú v priestore. Nie sú sústredené „na špičke ihly“ ani rovnomerne rozmiestnené v homogénnom priestore. Ukázali sme, ako niektoré staré geografické koncepty prispeli k rekonceptualizácii priestoru v ekonómii hlavného prúdu.

Krugman (1991a, p. 5) uvádza, že koncentrácia je najvýraznejšia črta priestorovej distribúcie ekonomických aktivít. V tejto súvislosti sa najčastejšie diskutuje o dvoch priestorových procesoch: regionálnej špecializácii a diverzifikácii. Empirické výskumy dokazujú, že špecializácia, charakteristická pre menšie mestá, vytvára priemyselné komplexy a klastre a je úzko previazaná s rastom produktivity. Vyplýva z lokalizačných výhod odvetvovo podobne zameraných firiem a umožňuje efektívne prelievanie technologických znalostí. Diverzifikácia je charakteristická pre veľké mestá, podporuje rast zamestnanosti a tvorbu nových myšlienok medzi súvisiacimi, ale aj nesúvisiacimi odvetvami ekonomiky. To sú základné fakty, ktoré sa v literatúre ekonomickej geografie často uvádzajú.

Kemany a Storper (2015) tvrdia, že je veľmi náročné identifikovať úroveň, ktorá by jednoznačne definovala hranice aktivít podobného a odlišného. Špecializáciu, ale aj diverzifikáciu nájdeme na lokálnej, regionálnej aj národnej úrovni, ale príspevok k ekonomickému rastu bude odlišný, pretože vychádza zo vzťahu k populačnej veľkosti priestorovej jednotky. Preto súhlasíme s van Oortom et al. (2015, p. 1112 – 1113), že neexistuje „buď – alebo“, ale oba procesy podporujú ekonomický rast. Táto diskusia by mala byť podľa autorov prekonaná. Príspevok oboch procesov k ekonomickému rastu sa líši v závislosti od rôznych geografických aspektov, fázy životného cyklu priemyselného odvetvia (štádia rozvoja ekonomiky).

V končenom dôsledku v prospech diverzifikácie hovoria dve poznámky. Jedna je čisto praktická, druhá súvisí s teóriou a metodológiou výskumu. V prvom prípade diverzifikovaný región „rozpúšťa“ riziká dopytových šokov, kombinuje rôzne typy poznatkov, generuje nové ekonomické aktivity a prispieva k rastu zamestnanosti. Urbanizačné výhody rozširujú sektor neobchodovateľných služieb, ktorý podporuje produktivitu výrobného sektora. V prípade, že regióny čelia technologickému, kognitívnemu alebo inštitucionálnemu uzamknutiu môžu svoju ekonomickú štruktúru diverzifikovať do (ne)súvisiacich odvetví (Martin a Sunley 2006). Firmy spravidla nasledujú technologické odvetvia a rozvíjajú bázu poznatkov, ktoré v regióne dominujú (Boschma a Frenken 2011 a Neffke et al. 2011).

Druhá poznámka súvisí so zapojením evolučnej a inštitucionálnej ekonomickej geografie do výskumu špecializácie a diverzifikácie. Kým výskum regionálnej špecializácie viac pracuje s konceptom klastrov, efektmi plynúcimi z výmeny technologických znalostí (spillover efektmi) alebo peňažnými externalitami pri štúdiu veľkých priemyselných aglomerácií prevažne v medziach priemyselnej organizácie priestoru, výskum diverzifikácie využíva koncept rozmanitosti, nesúvisiacej príbuznosti, neformálnych sociálnych kontaktov a sietí na úrovni firiem, ale aj samotných aktérov. V prvom prípade sa ekonómia viac sústreďujú na formálnu dokonalosť ekonomickej reality v podobe modelovania nedokonalkej konkurencie, dopravných nákladov a rastúcich výnosov v kontexte novej ekonomickej geografie a klastrovej politiky a v druhom prípade sa geografi snažia priblížiť evolučnú a sieťovú povahu ekonomickej reality s cieľom lepšie porozumieť procesu tvorby znalostí a inovácií v rôznych sociálnych a kultúrnych kontextoch.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantu Univerzity Komenského č. UK/537/2015 „Špecializácia a koncentrácia ako vysvetľujúce premenné ekonomickej výkonnosti regiónov Slovenska“.

LITERATÚRA

- ALMEIDA, R. (2007). Local economic structure and growth. *Spatial Economic Analysis*, 2, 65-90.
- AIGINGER, K., DAVIES, S. W. (2004). Industrial specialisation and geographic concentration: two sides of the same coin? Not for the European Union. *Journal of Applied Economics*, 7, 231-248.
- ARROW, K. (1962). The economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies*, 29, 155-172.
- ASHEIM, B. T., BOSCHMA, R., COOKE, P. (2011). Constructing regional advantage: Platform policies based on related variety and differentiated knowledge bases. *Regional Studies*, 45, 893-904.
- BALDWIN, R., WYPLOSZ, CH. (2013). *Ekonomie evropské integrace. 4. vydání*. Praha (Grada).
- BEAUDRY, C., SCHIFFAUEROVA, A. (2009). Who's right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate. *Research Policy*, 38, 318-337.
- BEHRENS, K., THISSE, J. F. (2007). Regional economics: a new economic geography perspective. *Regional Science and Urban Economics*, 37, 457-465.
- BEINHOCKER, E. D. (2006). *The origin of wealth: evolution, complexity and the radical remaking of economics*. London (Random House).
- BOSCHMA, R. (2005). Proximity and innovation: a critical assessment. *Regional Studies*, 39, 61-74.
- BOSCHMA, R., FRENKEN, K. (2011). Technological relatedness and regional branching. In Bathelt, H., Feldman, M. P., Kogler, D. F., eds. *Dynamic geographies of knowledge creation and innovation*. London (Routledge), pp. 64-81.
- BRAKMAN, S., GARRETSEN, H., Van MARREWIK, C. (2009). *The new introduction to geographical economics. 2nd edition*. Cambridge (Cambridge University Press).
- BRÜLHART, M. (1998). Economic geography, industry location and trade: the evidence. *The World Economy*, 21, 775-801.
- BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava (Ekonomia).
- CAPELLO, R. (2009). Space, growth and development. In Capello, R., Nijkamp, P., eds. *Handbook of regional growth and development theories*. Cheltenham (Edward Elgar), pp. 33-52.
- COMBES, P. P., MAGNAC, T., ROBIN, J. M. (2004). The dynamics of local employment in France. *Journal of Urban Economy*, 56, 217-243.
- CORPATAUX, J., CRÉVOISIER, O. (2007). Economic theories and spatial transformations: clarifying the space-time premises and outcomes of economic theories. *Journal of Economic Geography*, 7, 285-310.
- CRONON, W. (1991). *Nature's metropolis: Chicago and the Great West*. New York (W. W. Norton).
- DEWHURST, J., McCANN, P. (2007). Specialisation and regional size. In Fingleton, B., ed. *New directions in economic geography*. Cheltenham (Edward Elgar), pp. 204-220.
- DIAMOND, J. (1997). *Guns, germs, and steel. The fates of human societies*. New York (W. W. Norton).
- DIXIT, A. K., STIGLITZ, J. (1977). Monopolistic competition and optimum production diversity. *American Economic Review*, 67, 297-308.
- DURANTON, G., PUGA, D. (2000). Diversity and specialization in cities: why, where and when does it matter? *Urban Studies*, 37, 533-555.

- DURANTON, G., PUGA, D. (2004). Micro-foundations of urban agglomeration economies. In Henderson, J. V., Thisse, J. F., eds. *Handbook of regional and urban economics*. Amsterdam (Elsevier), pp. 2063-2117.
- ELLISON, G., GLAESER, E. L. (1999). The geographic concentration of industry: does natural advantage explain agglomeration? *American Economic Review*, 89, 311-316.
- EZCURRA, R., PASCUAL, E., RAPUN, M. (2006). The dynamics of industrial concentration in the regions of the European Union. *Growth and Change*, 37, 200-229.
- FELDMAN, M. P., AUDRETSCH, D. B. (1999). Innovation in cities: science-based diversity, specialization and localized competition. *European Economic Review*, 43, 409-429.
- FRENKEN, K., Van OORT, F. G., VERBURG, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional Studies*, 41, 685-697.
- FUJITA, M. (1999). Location and space-economy at half a century: revisiting professor Isard's dream on the general theory. *The Annals of Regional Science*, 33, 371-381.
- FUJITA, M., KRUGMAN, P., VENABLES, A. (1999). *The spatial economy: cities, regions, and international trade*. Cambridge (MIT Press).
- FUJITA, M., THISSE, J. F. (2009). New economic geography: an appraisal on the occasion of Paul Krugman's 2008 Nobel Prize in Economic Sciences. *Regional Science and Urban Economics*, 39, 109-119.
- FUJITA, M., THISSE, J. F. (2013). *Economics of agglomeration: cities, industrial location, and globalization*. Cambridge (Cambridge University Press).
- GARRETSEN, H., MARTIN, R. (2010). Rethinking (new) economic geography models: taking geography and history more seriously. *Spatial Economic Analysis*, 5, 127-160.
- GLAESER, E. (2010). Introduction. In Glaeser, E. L., ed. *Agglomeration economics*. Chicago (The University of Chicago Press), pp. 1-14.
- GLAESER, E., KALLAL, H., SCHEINKMAN, J., SHLEIFER, A. (1992). Growth in cities. *Journal of Political Economy*, 100, 1126-1152.
- HALLET, M. (2000). Regional specialisation and concentration in the EU. In Cuadrado-Roura, J. R., ed. *Regional convergence in the European Union: facts, prospects and policies*. Berlin (Springer), pp 53-76.
- HARRIS, C. (1954). The market as a factor in the localization of industry in the United States. *Annals of the Association of American Geographers*, 64, 315-348.
- HENDERSON, J. V. (1997). Medium size cities. *Regional Science and Urban Economics*, 27, 583-612.
- HENDERSON, V., KUNCORO, A., TURNER, M. (1995). Industrial development in cities. *Journal of Political Economy*, 103, 1067-1090.
- HOOVER, E. M. (1936). The measurement of industrial localization. *The Review of Economic Statistics*, 18, 4, 162-171.
- HOTELLING, H. (1929). Stability in competition. *The Economic Journal*, 39(153), 41-57.
- CHRISTALLER, W. (1933). *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena (Gustav Fischer).
- ISARD, W. (1956). *Location and space-economy*. Cambridge (MIT Press).
- JACOBS, J. (1969). *The economies of cities*. New York (Random House).
- KEMENY, T., STORPER, M. (2015). Is specialization good for regional economic development? *Regional Studies*, 49, 1003-1018.
- KRUGMAN, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of International Economics*, 9, 469-479.
- KRUGMAN, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70, 950-959.
- KRUGMAN, P. (1991a). *Geography and trade*. Cambridge (MIT Press).
- KRUGMAN, P. (1991b). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483-499.
- KRUGMAN, P. (1995). *Development, geography, and economic theory*. Cambridge (MIT press).
- KRUGMAN, P. (1998). Space: the final frontier. *Journal of Economic Perspectives*, 12, 161-174.

- KRUGMAN, P. (2011). The new economic geography, now middle-aged. *Regional Studies*, 45, 1-7.
- LISÝ, J., PETROVIČOVÁ, J., ČAPLÁNOVÁ, A. (2003). *Dejiny ekonomických teorií*. Bratislava (IURA Edition).
- LÖSCH, A. (1940). *Die Räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Jena (Gustav Fischer).
- MCCANN, P., SHEPPARD, S. (2003). The rise, fall and rise again of industrial location theory. *Regional Studies*, 37, 649-663.
- MARSHALL, A. (1920). *Principles of economics*. London (Macmillan).
- MARTIN, R. (1999). Critical survey. The new 'geographical turn' in economics: some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23, 65-91.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, 395-437.
- MELICIANI, V., SAVONA, M. (2015). The determinants of regional specialisation in business services: agglomeration economies, vertical linkages and innovation. *Journal of Economic Geography*, 15, 387-416.
- METCALFE, S. J. FOSTER, R., RAMOGLAN, J. (2006). Adaptive economic growth. *Cambridge Journal of Economics*, 30, 7-32.
- MIDELFART-KNARVIK, K. H., OVERMAN, H. G., REDDING, S. J., VENABLES, A. J. (2003). The location of European industry. In Dierx, A., Ilzkovitz, F., Sekkat, K., eds. *European integration and the functioning of product markets*. Cheltenham (Edward Elgar), pp. 213-270.
- MYRDAL, G. (1957). *Economic theory and under developed regions*. London (Duckworth).
- NEFFKE, F., HENNING, M., BOSCHMA, R. (2011). How do regions diversify over time? Industry relatedness and the development of new growth paths in regions. *Economic Geography*, 87, 237-265.
- OHLIN, B. (1933). *Interregional and international trade*. Cambridge (Harvard University Press).
- OTTAVIANO, G. I., THISSE, J. F. (2001). On economic geography in economic theory: increasing returns and pecuniary externalities. *Journal of Economic Geography*, 1, 153-179.
- OTTAVIANO, G. I., THISSE, J. F. (2004). Agglomeration and economic geography. In Henderson, J., V., Thisse, J. F., eds. *Handbook of regional and urban economics*, 4. Amsterdam (Elsevier), pp. 2563-2608.
- POTTER, A., WATTS, H. D. (2011). Evolutionary agglomeration theory: increasing returns, diminishing returns, and the industry life cycle. *Journal of Economic Geography*, 11, 417-455.
- RODRÍGUEZ-POSE, A. (2011). Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics. *Journal of Economic Geography*, 11, 347-356.
- ROMER, P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94, 1002-1037.
- SCITOVSKY, T. (1954). Two concepts of external economies. *The Journal of Political Economy*, 62, 143-151.
- SHEPPARD, E. (2000). Competition in space and between places. In Sheppard, E., Barnes, T. J. A., eds. *Companion to economic geography*. London (Blackwell), pp. 169-186.
- STARRETT, D. (1978). Market allocations of location choice in a model with free mobility. *Journal of Economic Theory*, 17, 21-37.
- SUNLEY, P. (2001). What's behind the models? A review of the spatial economy. *Journal of Economic Geography*, 1, 136-139.
- THISSE, J. F., WALLISER, B. (1998). Is space a neglected topic in mainstream economics? *Recherches Économiques de Louvain*, 64, 11-22.
- THISSE, J. F. (2010). Toward a unified theory of economic geography and urban economics. *Journal of Regional Science*, 50, 281-296.

- Van OORT, F., De GEUS, S., DOGARU, T. (2015). Related variety and regional economic growth in a cross-section of European urban regions. *European Planning Studies*, 23, 6, 1110-1127.
- WANDEL, C. (2009). *Industry agglomerations and regional development in Hungary: economic process during European integration*. Hamburg (Peter Lang).
- WEBER, A. (1909). *Über den Standort der Industrien*. Tübingen (J. C. B. Mohr).
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. (2014). Regional competitiveness in Central European countries: in search of a useful conceptual framework. *European Planning Studies*, 22, 164-183.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015). Industrial specialization and economic performance: a case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 67-79.

Jaroslav Rusnák, Filip Lehočký

CONCEPTS OF SPATIAL DISTRIBUTION OF ECONOMIC ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE PRESENT APPROACHES APPLIED BY ECONOMIC GEOGRAPHY

Economic activities evolve and are carried out in space. They are not concentrated on the head of a pin, nor are they spread evenly across homogeneous space. Geographical knowledge significantly contributed to the reconceptualization of the notion of space in mainstream economics.

Empirical research proves that specialization is characteristic of towns and smaller cities. It creates industrial and technological complexes and clusters and it is closely interconnected with an increase in productivity. It uses local advantages of companies active in similar sectors. Diversification is typical for cities. It brings about large innovation complexes built in a larger interconnected institutional context. It supports growth of employment and exchange of new ideas between the related, as well as non-related sectors of the economy. These are the basic facts that are often discussed in economic geography.

Kemeny and Storper (2015) claim that it is very difficult to identify a level that would clearly represent the border between similar and different activities. Specialization and diversification can be observed on local, regional and national levels, although the contribution to economic growth is different, as it stems from the relation to the population size of the spatial unit. According to van Oort et al. (2015), the specialization-diversity issue is not an “either-or” question. This means that both processes support economic growth depending on the individual geographical levels, time periods and life cycles of the industrial and institutional context.

Two factors are in favour of diversification. One is purely practical; the other is related to the theory and methodology of research. In the first case, regions are still closed in many areas, as a result of sudden economic shocks. One of the ways to escape technological, cognitive or institutional closure during economic crisis is to diversify the economic structure of the region into related sectors (Martin and Sunley 2006). New businesses and sectors are often based on knowledge and a dominant position of technology. Industry building upon the existing technological level of the industrial sector has a higher probability of entering the region than the one which is technologically unrelated (Neffke et al. 2011). On the other hand, if economic structure is more diversified, it provides better resistance against demand shocks and disperses the risk of unemployment growth.

The second factor is related to the involvement of evolutionary and institutional economic geography in research into specialization and diversification. Whereas research into regional specialization relies on the concept of clusters and technological spill-over effects or monetary externalities in the study of large industrial agglomerations mostly within the

limits of industrial organization of space, research into diversification uses the concepts of variety, innovation capacities, exchange of tacit knowledge and social contacts and networks on the level of businesses and individuals, including institutional support, social values and company policies and culture. In the first case, economists focus on formal perfection of economic reality by modelling imperfect competition, transport expenses and growing revenues in the context of the new economic geography and cluster policies. In the second case, geographers try to come closer to the contextual nature of economic reality with the aim of understanding the process of creation of knowledge and innovations in various social and cultural contexts of alternative approaches to evolutionary and institutional economic geography.

